

UDK: 338.48(497.113)
DOI: 10.5937/LSPUPN24137P
Pregledni naučni rad

PERSPEKTIVE RAZVOJA TURIZMA NA PROSTORU OPŠTINE KOVAČICA

Katarina Perović¹, Jovana Busić²

Apstrakt: Opština Kovačica predstavlja područje sa izuzetnim potencijalom za razvoj turizma zahvaljujući bogatom kulturno-istorijskom nasleđu, tradiciji i prirodnim resursima. U radu su prikazane mogućnosti i izazovi za napredak ove privredne delatnosti, sa fokusom na strategije koje bi mogle doprineti privlačenju većeg broja posetilaca. Analizom trenutnog stanja prirodno-geografskih i socio-ekonomskih karakteristika identifikovani su ključni faktori koji mogu podstaći razvoj turizma u ovom regionu. Kulturno-istorijsko nasleđe opštine, posebno bogata tradicija naivnog slikarstva i zanatskih veština, predstavljaju okosnicu kulturnog turizma. Promocija ovih autentičnih kulturnih elemenata mogla bi privući interesovanje i domaćih i stranih posetilaca. Pored toga, očuvanje prirodnih resursa (šume, reke, jezera i drugo) od ključnog je značaja za perspektivu razvoja ekoturizma. Implementacija adekvatnih strategija promocije, infrastrukturnih ulaganja i saradnje sa drugim regijama predstavljaju ključne korake ka daljem razvoju turizma u opštini Kovačica. Date su konkretne preporuke za akcije koje bi trebalo preduzeti kako bi se ostvarili potencijali razvoja turizma, ističući značaj održivog turizma i valorizacije lokalnih kulturnih i prirodnih resursa.

Ključne reči: turizam, kulturno-istorijsko nasleđe, prirodni resursi, infrastrukturne investicije, opština Kovačica

PERSPECTIVES OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE MUNICIPALITY OF KOVAČICA

Abstract: The Municipality of Kovačica represents an area with exceptional potential for tourism development due to its rich cultural and historical heritage, tradition, and natural resources. This paper presents opportunities and challenges for the advancement of this economic sector, focusing on strategies that could attract more visitors. An analysis of the current state of natural geographical and socio-economic characteristics has identified key factors that can stimulate tourism development in this region. The cultural and historical heritage of the municipality, particularly the rich tradition of naive art and craft skills, forms the backbone of cultural tourism. Promoting these authentic cultural elements could generate interest from both domestic and foreign visitors. Moreover, the preservation of natural resources (forests, rivers, lakes, etc.) is not just important, but crucial for the prospects of ecotourism development. The implementation of appropriate promotional

¹ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, katarina.perovic9@gmail.com, ORCID: 0009-0009-5786-4014

² Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, busicjovana987@gmail.com, ORCID: 0009-0001-3048-7468

strategies, infrastructure investments, and collaboration with other regions are pivotal steps towards further tourism development in the Municipality of Kovačica. We provide concrete recommendations for actions that should be taken to realize the potential of tourism development, with a strong emphasis on the importance of sustainable tourism and the valorization of local cultural and natural resources.

Keywords: tourism, cultural heritage, natural resources, infrastructure investments, Municipality of Kovačica

UVOD

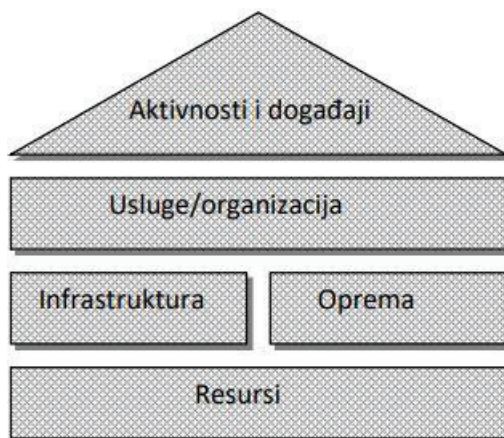
Opština Kovačica predstavlja jedinicu lokalne samouprave u Srbiji, nalazi se u južnom delu Banata i pripada autonomnoj pokrajini Vojvodini. Glavni administrativni centar opštine predstavlja mesto Kovačica, po kojoj je i sama opština dobila ime. Opština Kovačica je poznata po svojoj bogatoj kulturnoj baštini, posebno po umetničkim kolonijama i tradicionalnoj umetnosti naive, koja je kroz vreme postala i njen zaštitni znak.

Opština Kovačica graniči se sa opštinama Pančevo na jugu, Alibunar na istoku, Sečanj na severoistoku, Opovo na zapadu, a sa severne strane nalazi se opština Zrenjanin. Opštinu Kovačica čini naseljeno mesto Kovačica koje predstavlja i sam centar opštine kao i 7 sela: Debeljača, Crepaja, Padina, Samoš, Idvor, Uzdin i Putnikovo. Sva naseljena mesta povezana su asfaltnim putevima, a teritoriju Opštine preseca i železnički pravac Beograd-Kikinda (<https://vojvodina.travel/>).

Opština Kovačica relativno je blizu većih značajnijih centara Srbije pa je tako od glavnog grada Beograda udaljena 43km, od Novog Sada 84km a najbliži veći grad jeste Pančevo od kojeg je udaljena 31km (Stanković, 2016.).

ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

Analiza trenutnog stanja turističke ponude i strategije razvoja turizma ove opštine, baziraju se na metodologiji Strategije razvoja turizma Republike Srbije ali i uvažavaju strateška rešenja razvoja na nivou Autonomne Pokrajine Vojvodine. Prema ovoj metodologiji, turistički proizvod predstavlja više komponenti koje su međusobno zavisne.

Slika 1. Komponente turističkog proizvoda
(Strategija razvoja turizma opštine Kovačica, 2014.)

Prilikom analize trenutnog stanja, svaku od pomenutih komponenti turističkog proizvoda pre svega potrebno je analizirati, kako bi se dalje razvijale. U tu svrhu opština Kovačica 2006. godine formirala je turističku organizaciju (u daljem tekstu TOOK) koja predstavlja javnu službu na ovoj opštini. Zadatak TOOK je da objedini i promoviše celokupnu turističku ponudu opštine (<http://www.took.org.rs/>).

Resursi koji doprinose prepoznatljivosti opštine Kovačica baziraju se uglavnom na multikulturalnost i tradicionalnu umetnost više etničkih grupa koje naseljavaju ovu teritoriju, od kojih su najbrojniji Slovaci. Glavni resurs koji može predstavljati i brend opštine u budućnosti jeste naivna umetnost koja je postala i svetski prepoznatljiva zbog svojih specifičnosti i unikatnosti. U prilog tome govori i činjenica da na teritoriji opštine Kovačica postoje brojne galerije i ateljeji koji neguju ovaj umetnički pravac (<http://www.took.org.rs/>).

Najznačajnija i najposećenija jeste Galerija naivne umetnosti u Kovačici, a razlog tome jesu slike poznatih slovačkih slikara naive Zuzane Halupove i Martina Jonaša (<http://www.naive-art-kovacica.com/>). Posećenost Galerije je veća od strane domaćih posetilaca i uglavnom se realizuje u sklopu đačkih ekskurzija, dok dunavske turističke ture doprinose broju stranih turista. Osim pomenute galerije na području opštine Kovačica od značaja su i Galerija naivne umetnosti u Padini, Galerija naivne umetnosti Rumuna u Uzdinu, Galerija „Babka“, Galerija Ksenije Ilijević u Crepaji i privatni ateljei slikara (<http://www.took.org.rs/>).

Slika 2. Kovač, Zuzana Halupova (<http://www.naive-art-kovacica.com/20>)

Kao motiv turističkih poseta javljaju se i zadužbine i spomen kuće značajnih ličnosti ovog kraja. Primer takvog motiva jeste zadužbina našeg poznatog naučnika Mihajla I. Pupina u Idvoru. U okviru rada doma kulture Mihajlo Pupin ističe se turistička ponuda obilaska njegove rodne kuće i muzeja. (<https://www.muzejpupina.rs/>). Osim spomen kuće Mihajla Pupina, u Kovačici se nalazi i spomen kuća slikara naivne umetnosti slovačkog porekla Martina Jonaša. Ova spomen kuća dostupna je za posetioce i poseduje zbirku slika, istorijskih dokumenata, knjiga i starih izdanja vezanih za istoriju slovačke zajednice u Vojvodini (<https://naivnaumetnost.com/spomen-dom>).

Na teritoriji opštine Kovačica održava se i značajan broj manifestacija, koje mogu predstavljati osnovu za formiranje turističke ponude opštine. Jedna od najpoznatijih i najposećenijih manifestacija jeste Kovački oktobar. Manifestacija je kulturno-umetničkog karaktera i čini je tradicionalna izložba slika, dečiji festivali narodnih i zabavnih pesama ("Rozspievane klenoty"/"Leti, piesen leti") i festival zabavne muzike za odrasle "Zlatni akordi", a takmičarski deo manifestacije predstavljaju Pasuljijada (<https://kovacainfo.rs/>). Pored navedenih, u toku godine organizuju se i brojne manifestacije u lokalnim mestima, kao što su čorbaljijada, tortijada, izložba golubova i sitnih domaćih životinja, pčelarske izložbe i dr (<http://www.took.org.rs/>).

U turističkoj ponudi, pristupni su i sportsko rekreativni motivi poput lova i ribolova koji poseduju velike potencijale, pre svega zbog izgrađene infrastrukture. U opštini postoje uređeni sportski tereni za ovu namenu, kao što su streljane, tuneli za lov na lisicu, ribolovačka mesta i sl. Ovoj turističkoj grani najviše je doprinelo ribolovačko udruženje u Debeljači, pre svega uređenjem Debeljačkih jezera. Takođe značajan potencijal za razvoj turizma predstavlja i Uzdinski ribnjak koji bi sa Deliblatskom peščarom i Carskom barom mogao biti jedinstven turistički proizvod ovog dela AP Vojvodine (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

Kao jedan od najvažnijih preduslova za razvoj turizma ističu se smeštajni kapaciteti, koji su na području opštine Kovačica malobrojni. Najveći broj ležajeva nudi mesto Kovačica sa ukupnim brojem od 85 ležajeva od čega su svi privatnog tipa. Do 2020. godine postojao je i hotel Relax koji je usled svetske pandemije virusom COVID-19 zatvoren i samim tim ne postoji ni jedan smeštajni objekat ove kategorije na prostoru opštine (<http://www.took.org.rs/>).

Prethodno navedena činjenica u vezi sa smeštajnim kapacitetima utiče na to da broj turista na ovom prostoru nije na zadovoljavajućem nivou. Najveći broj stranih turista dolazi iz zemalja čije su etničke manjine naseljene na ovoj opštini, pa su razlozi putovanja najčešće porodične i prijateljske posete. Iz tog razloga posetioци se uglavnom ne registruju kao strani turisti i ne odseđaju u registrovanim objektima, pa samim tim procenat realnih turista je veoma nizak (<http://www.took.org.rs/>).

Važan segment razvoja turizma takođe predstavlja i saobraćajna infrastruktura. Opština Kovačica pokrivena je mrežom puteva u dužini od 148km, čiju strukturu čine magistralni, regionalni i lokalni putevi. Na opštini ostoжи železnička infrastruktura, ali je frekvencija saobraćaja veoma mala i kvalitet je na veoma niskom nivou. Ograničenje za razvoj opštine kao i Južnobanatskog okruga, predstavlja činjenica da dva najvažnija putna pravca, koridori X i VII, zaobilaze ovo područje. U planu je izgradnja autoputa Beograd-Zrenjanin-Novi Sad koji bi predstavljao banatsku magistralu i prolazio bi kroz opštinu Kovačica (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

SWOT ANALIZA

Pomoću SWOT analize može se doći do ključnih pravaca razvoja turizma na opštini Kovačica kao i sagledavanja svih mogućnosti ali i nedostataka koje bi trebalo minimizirati.

Snage predstavljaju pre svega povoljan geografski položaj zbog blizine velikih gradova kao što su Beograd, Novi Sad i Pančevo, kao i multikulturalnost koja je prvenstveno uticala na raznovrsnost kulturne baštine. Nosioци kulturne baštine jesu naivno slikarstvo kao mogući brend opštine kao i brojne manifestacije, tradicionalni zanati i tradicionalna gastronomija. Veliku snagu takođe predstavljaju i muzej i rodna kuća Mihajla I. Pupina kao i spomen kuća slikara Martina Jonaša koje su uređene za posete. Pored kulturne baštine snagu predstavljaju i prirodni potencijali i resursi koji su doprineli razvoju lovnog i ribolovnog turizma kao što su Debeljačka jezera i Potamišje. Kao glavnu snagu i preduslov za dalji razvoj izdvajamo postojanje TOOK kao i dobre međuetničke odnose na teritoriji opštine (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

Nasuprot snagama, slabosti koje se izdvajaju pre svega jesu neiskorišćenost turističkih potencijala, nedostatak definisanog turističkog proizvoda kao i marketing koji je na niskom nivou. Pored toga smeštajni kapaciteti nisu na zadovoljavajućem nivou i ne postoji dovoljan broj objekata različitih tipova i kategorija. Turistima su na raspolaganju isključivo objekti tipa seoskog turističkog domaćinstva i kuća u kojima se mogu iznajmiti sobe ili apartmani. Primeri smeštajnih objekata jesu seosko turističko domaćinstvo Zuzane Venjarski (3*), seosko turističko domaćinstvo Ane Boboš (2*), seosko turističko domaćinstvo Masarik Zuzana (3*) i kuća za izdavanje Marie Kurajove (2*). Sledeća slabost jeste neadekvatno vremenski i sadržajno organizovane manifestacije usled čega neke od njih gube svoj značaj. Najpoznatija i najposećenija manifestacija Kovački oktobar održava se od 28. septembra do 31. oktobra, dok se u istom periodu održavaju i manifestacije Obeležavanje dana rođenja Mihajla I. Pupina, CACIB i Padinski dani kulture. Usled ovog vremenskog preklapanja sa Kovačičkim oktobrom manje manifestacije ne mogu doći do izražaja i registruju manji broj poseta. Pored svega navedenog, kanalizaciona mreža na teritoriji opštine nije u potpunosti razvijena što takođe predstavlja jednu od prepreka za dalji razvoj. (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028)

Posle snaga i slabosti, postoje i brojne šanse koje mogu doprineti razvoju turizma. Opština Kovačica može iskoristiti trend ulaska manjih i novih destinacija na turističku mapu i samim tim povećati broj domaćih i stranih turista. Još jedna velika šansa jeste međunarodna saradnja kao i korišćenje evropskih fondova (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028). Međunarodna saradnja odvija se između opštine Kovačica i bratskih opština zemalja čiji narodi čine etničke manjine na ovoj teritoriji. Neke od bratskih opština jesu Monfalkone u Italiji, Rekaš u Rumuniji, Banska Bistrica u Slovačkoj i Malko Trnovo u Bugarskoj. Osim pomenutog, značajno je i funkcionisanje slovačke kancelarije u Bratislavi sa kojom opština ima blisku saradnju. Veliku šansu, ka daljem razvoju opštine donosi i izgradnja autoputa Beograd-Zrenjanin-Noví Sad kao i izgradnja puta Kovačica-Opovo (<https://kovacica.org/home>).

Pretnje po turistički razvoj opštine jesu pre svega nepovoljni demografski trendovi koji se ogledaju kroz starenje stanovništva, odlazak obrazovanog kadra kao i odlazak mladih u veće gradske centre. Pretnje po životnu sredinu koja takođe utiče na razvoj turizma jesu i rad indndustrijske zone u Pančevu kao i otpuštanje i neprečišćavanje otpadnih voda na teritoriji opštine (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

MOGUĆNOSTI RAZVOJA

Turizam je izuzetno važna delatnost za opštine koje imaju prirodne i antropogene potencijale pogodne za njegov razvoj. Iz analize trenutnog stanja opštine Kovačica možemo primetiti da ova opština ima sve potrebne motive, od kojih su neki već delimično iskorišćeni kao što su Galerije naivne umetnosti i Debeljačka jezera. Turizam je važan za privredni razvoj opštine jer pospešuje devizni priliv, socijalne i demografske efekte, zaposlenost ali i pozitivno utiče na druge komplementarne delatnosti koje su od značaja i za lokalno stanovništvo (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

U analizi trenutnog stanja izdvojeni su koraci potrebni za unapređenje već postojeće i osmišljene turističke ponude. Neophodno je definisati smernice i konkretna rešenja za razvoj turizma i aktivnosti usmeriti prema razvoju turizma. Glavni pokretači i donosioci smernica i rešenja trebaju biti lokalna uprava i TOOK u saradnji sa mesnim zajednicama, menadžmentima turističkih lokaliteta i smeštajno-ugostiteljskih objekata. Pored dobro osmišljenog marketinga, neizostavan korak ka pozitivnom rezultatu jeste i usavršavanje kadrova putem programa obuke i edukovanje lokalnog stanovništva o dobrobiti koju može doneti turizam (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

S obzirom da opština Kovačica može svojim posetiocima ponuditi širok spektar prirodnih i antropogenih motiva, važno je izdvojiti najznačajnije i najprepoznatljivije. Kada je reč o kulturnom bogatstvu opštine moramo uzeti u obzir da ona predstavlja centar naivne umetnosti. Prethodno pomenuta činjenica predstavlja najveći potencijal za razvoj kulturnog turizma ove opštine. Prioriteti bi trebalo biti izgradnja dodatne turističke infrastrukture, renovacija domova kulture, galerija i muzeja kako bi se ovaj potencijal u potpunosti iskoristio.

Primer gde bi pomenuta izgradnja i renovacija imala pozitivan efekat jeste muzej Mihajla I. Pupina. Pored organizovanih obilazaka i rada doma kulture postoji dosta prostora za dalji razvoj i unapređenje ovog muzeja. Potrebno je pre svega povećati broj izloženih eksponata i drugih dokumenata i organizovati naučne skupove, seminare, stručna predavanja i sl. Ovim aktivnostima zadužbina bi postala značajan faktor unapređenja nauke, ali i ukupne turističke ponude. Osim navedenih ulaganja u izgradnju i renoviranje, potrebno je i kreirati jedinstvenu, interesantnu i objedinjenu ponudu koju je moguće komercijalizovati kroz turizam i posete.

Pored kulturnog turizma, na prostoru Kovačice potencijale za svoj razvoj imaju i etno, lovni i ruralni turizam. Za svaki pomenuti oblik turizma, opština poseduje neophodne uslove za razvoj, međutim na osnovu analize trenutnog stanja uočeni su i nedostaci koje je potrebno minimizirati.

Osnove za razvoj etno turizma na ovoj opštini predstavljaju udruženja žena koja su zainteresovana da svoje zanate predstave turistima i posetiocima. Na taj način turisti bi učestvovali u izradi predmeta, oslikavanju suvenira, tkanju, učenju veza, pravljenju kolača, torti i sličnim aktivnostima. Za ovakav poduhvat potrebno je obezbediti prostorije i sredstva za rad, kao i osmisлити adekvatan marketing u cilju privlačenja što većeg broja ljudi.

Sledeći oblik turizma, koji bi mogao predstavljati prioritet u daljem razvoju jeste lovni turizam. U ovoj oblasti potrebno je podstaći razvoj lovačkih udruženja, pre svega izgradnjom uzgajališta i podizanjem odgovarajućih zasada za prirodno uzgajanje životinja. Ulaganje u ovaj oblik turizma može doneti značajne smeštajne kapacitete koje mogu koristiti ne samo turisti lovci već i ostali turisti. Uz lovni turizam potencijale za razvoj poseduje i ribolovni turizam, čijem razvoju doprinosi rad ribolovačkog udruženja u Debeljači i uređenje istoimenih jezera.

Pored lovnog i ribolovnog turizma, prirodni resursi kojima raspolaže ova opština značajni su i za razvoj u oblasti rekreativnog turizma. Potamišje predstavlja značajan turistički potencijal opštine, prvenstveno zbog svog kvaliteta vode i vegetacije. Prirodni resursi mogu se iskoristiti i za kampovanje u prirodi, međutim potrebno je uložiti u odgovarajuću infrastrukturu, kao što je izgradnja kvalitetnog puta i dovođenje struje i vode do svih delova opštine (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

Nakon navedenih, oblik turizma koji takođe ima potencijale za razvoj na opštini Kovačica jeste ruralni turizam. Ovaj oblik predstavlja turistički proizvod koji je relativno nov na tržištu i nastao je kao posledica promena u potrebama turista. Ruralni turizam prepoznat je u okviru Strategije razvoja turizma Republike Srbije, kao jedan od proizvoda koji poseduje potencijale za razvoj (Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028).

Opština Kovačica poseduje sve elemente neophodne za razvoj ruralnog turizma. U okviru opštine sva naselja imaju manje od 10.000 stanovnika i nalaze se u prirodnom okruženju sa slabom infrastrukturom i objektima manjih dimenzija. Razvoj ruralnog turizma na teritoriji ove opštine uključivao bi i razvoj agroturizama, seoskih gazdinstava, farmi i eko turizma koji bi zadovoljili sve potrebe jednog ruralnog turista. Da bi ovaj potencijal prerastao u turistički proizvod i da bi bio komercijalizovan potrebno je da TOOK već pomenute aktivnosti uvrsti u turističku ponudu. Akcenat bi trebalo staviti na porodice sa decom, bračne parove bez dece, penzionere i grupe koji predstavljaju glavne ruralne turiste .

Pored pomenutih potencijala i prioriteta za razvoj turizma, moramo posvetiti dodatnu pažnju i jednodnevnim posetiocima koji ne koriste smeštajne kapacitete na lokaciji. U svrhu jednodnevnih izleta i poseta usmerenih ka ovoj opštini potrebno je unaprediti turističku infrastrukturu i izgraditi dodatan broj ugostiteljskih objekata, pre svega restorana u kojima se posetioci mogu upoznati sa lokalnom tradicionalnom gastronomijom. Potrebno je, takođe, osmisliti dovoljno interesantan i objedinjen itinerer koji bi posetiocima za kratko vreme boravka predstavio identitet opštine na što bolji način.

ZAKLJUČAK

Mogućnosti za razvoj turizma u opštini Kovačica jesu raznovrsne i budući razvoj turizma je potrebno potencirati kroz nekoliko, do sada donekle razvijenih oblika turizma među kojima su svakako najznačajniji kulturni, etno, lovni i ruralni turizam.

Trenutni nivo na kojem se nalazi turizam u opštini Kovačica nije zadovoljavajuć i potrebna su znatno velika ulaganja kako bi se trenutno stanje unapredilo. Najveći problem predstavlja nedostatak adekvatnih smeštajnih kapaciteta, određenih tipova i kategorija kao što su hoteli i hosteli. Postojeći smeštajni kapaciteti jesu pretežno privatnog karaktera i u obliku soba ili apartmana koji ne mogu zadovoljiti potrebe većih organizovanih grupa. Samim tim početna i najveća ulaganja potrebno je usmeriti ka izgradnji potrebnih smeštajnih kapaciteta kao i dodatne turističke infrastrukture koju mogu koristiti i turisti koji praktikuju izletnički turizam ali i lokalno stanovništvo. Osim ulaganja u potrebnu infrastrukturu veliku količinu sredstava potrebno je usmeriti i ka uređenju i renoviranju muzejskih i galerijskih prostora, kao i ka osmišljavanju marketing strategije vezane za razvoj turizma.

Opšti utisak je da opština Kovačica ima raznovrsne potencijale za razvoj turizma koje treba maksimalno iskoristiti kroz unapređenje infrastrukture, promociju kulturnih događaja i prirodnih lepota, kao i kroz podršku lokalnim preduzetnicima u sektoru turizma i ugostiteljstva. Ovo bi moglo doprineti ekonomskom razvoju, deviznom prilivu u sličaju stranih turista i boljem prepoznavanju opštine Kovačica kao nove turističke destinacije.

LITERATURA

- Vojvodina Travel. (2022). Preuzeto 18. jula 2024. sa <https://vojvodina.travel/>
- Galerija naivne umetnosti. (2023). Preuzeto 16. jula 2024. sa <https://naivnaumetnost.com/spomen-dom>
- Geografska enciklopedija naselja Srbije. 1, Vojvodina (2. izmenjeno i dopunjeno izd.). (2005). Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Kovačica Info. (2024). Preuzeto 16. jula 2024. sa <https://kovacicainfo.rs/>
- Muzej Pupina. (2008). Preuzeto 16. jula 2024. sa <https://www.muzejpupina.rs/>
- Naivna Umetnost. (2024). Preuzeto 17. jula 2024. sa <http://www.naive-art-kovacica.com/>
- Opština Kovačica. (2021). Preuzeto 17. jula 2024. sa <https://kovacica.org/home>
- Plan razvoja opštine Kovačica 2022-2028. (2022). Opština Kovačica.
- Stanković, S. M., i Stanković, S. M. (2016). Srbija: gradovi, opštine, naselja. Beograd: Službeni glasnik; Pravoslavna reč.
- Turistička organizacija opštine Kovačica. (2024). Preuzeto 16. jula 2024. sa <http://www.took.org.rs/>